

І. ФРАНКО І Т. МАСАРИК: МОЙСЕЇ СВОЇХ НАРОДІВ

Весна народів Австрійської імперії 1848 року викликала демократичні процеси у житті слов'янських країн, що входили до складу кляпикової держави. Зокрема посилилось зацікавлення мовою, культурою слов'ян, що входили до Австрійської імперії. Відкриття академічних кафедр: словистки у Відні, українистики у Львові, творення «Матиць» — культурно-освітніх товариств — сербської, чеської, словацької, серболужицької, руської — це були ті кроки, що вели до пробудження слов'янських народів, які населяли Австрійську імперію (з 1867 року — Австро-Угорщину).

В цьому відношенні особлива роль належала Відню як культурному центру імперії, де в кінці XIX ст. збиралася інтелектуальна еліта слов'ян і де кувалася суспільно-політична та культурно-мистецька думка народів-слов'ян. Нам, українцям, ще належить осягнути значення Відня у вихованні української еліти, особливо у кінці XIX — на початку XX ст. Мусимо осмислити проблему «Українці у Відні», де б золотом засяяли імена членів Віденської «Січі», українських вчених, що працювали у наддунайській столиці. Характерно, що близько 20 українських учених стали докторами Віденського університету протягом останніх двох десятиліть XIX століття та перших десятиліть XX ст.

Віденська кав'ярня «Централь», що функціонує і до сьогодні в самому центрі міста — місце, де збирався культурно-мистецький та суспільний бомонд народів-слов'ян. Особливо популярними стали взаємні зустрічі у 80-90-і роки XIX віку. Саме у Відні гартувалася суспільно-політична і громадська думка різних народів і рас цього часу. Лідери австрійської соціал-демократії Е. Перстенорфер і В. Адлер, знамениті вчені-славісти Ватрослав Ягич, Йозеф Ірчек, М. Мурко, Іван Франко, Томаш Масарик, Адольф Черни, Теодор Герцль — багатомовна і різнобарвна сім'я непересічних особистостей, що зіграли таку важливу роль у житті своїх народів. Власне, якщо б довелося перерахувати всіх, чия суспільно-політична думка визрівала у Відні, то довелося б згадати ще багато імен. Деякі з цих діячів ставали потім близькими між собою, деякі не цілком,

але в усякому разі ці непересічні особистості пильно стежили за життям і творчістю тих, з ким їх доля звела у Відні.

Довший час радянське франкознавство замовчувало ці контакти. Адаже йшлося про зустрічі і дискусії тих, хто пізніше відіграв визначальну роль у творенні національних держав у Європі на початку XX ст.

Скажімо, у Відні відбулася зустріч І. Франка з основоположником сіонізму Теодором Герцлем. У кав'ярні на Герренгассе, за словами В. Щурата, розмови І. Франка з Т. Герцлем носили конфіденційний характер. Як свідчить В. Щурат, І. Франкові дуже сподобалася ідея відбудови єврейської держави, яка «є ніби рідною сестрою нашої ідеї відбудови української держави». І. Франкові глибоко в душу запали слова Т. Герцля: «Якщо нам колись вдалося завдяки Мойсеєві скинути з себе ярмо і здобути Палестину, то чому сьогодні це мало би бути неможливим?»³

Розмова І. Франка і Т. Герцля торкнулася того, що Мойсеї не родяться щодня, а формуються під впливом зовнішніх обставин. Під впливом зовнішніх обставин народилися і Мойсеї своїх народів: Іван Франко — для українського і Томаш Масарик — для чеського. Іван Франко знав першого президента чехословацької республіки Т. Масарика особисто.

Про велику повагу, з якою ставився Іван Франко до Томаша Масарика, свідчить той факт, що український учений видрукував у 1911 році у збірнику, присвяченому 60-річчю чеського професора, матеріали. «Мої зустрічі з Т. Масариком», у якому виклав свої візії постаті видатного чеського вченого та громадського діяча.

Зустрічі Івана Франка з Томою Масариком у 90-их роках XX ст. у Відні не були, як пізніше згадував Іван Франко, ані такими близькими, ані такими частими. Але зацікавлення І. Франка долею чехів, як і зацікавлення Т. Масарика долею українців, мали принципове значення для обох народів.

Як відомо, у 1893 році І. Франко приїхав до Відня для закінчення своїх докторських сту-

³ Спогади про Івана Франка. Львів: Каменяр, 1998. — С. 277.

дій зі славістики. Саме там він познайомився з хорватом Мурком (пізніше професором Карлово-го університету у Празі). Саме Мурко у кав'ярні «Централь» познайомив І. Франка з Т. Масариком, який на той час був членом чеської парламентарної делегації до Віденського парламенту. До того часу І. Франко вже був добре знайомий з працями Т. Масарика, зокрема з його роботою «Чеське питання». Як писав І. Франко, враження від тієї праці дозволяло йому порівняти Т. Масарика з М. Драгомано-вим у їх подібному трактуванні національних та політичних питань.⁴

Особливо зацікавила І. Франка одна з промов Масарика до чеської молоді, при цьому І. Франко мав нагоду сидіти з чеським професором за одним столом і спостерігати за ходом його думок, зрештою розповідати про своє життя та життя українців Галичини. Ця зустріч залишила глибокий слід у душі і І. Франка, і Т. Масарика, оскільки пізніше і один і другий пильно стежили за творчістю один одного. Згодом обидва вчені обмінювали своїми працями. У 1896 році Т. Масарик надіслав з Праги І. Франкові свою монографію про Карела Гавлічека Боровського з такою дедикацією: «Шановний пане докторе. Я знаю, що Ви любите Гавлічека, і тому посилаю Вам свою книжечку. Гадаю, що Гавлічек ще й досі є добрим порадиником in politicis, зокрема для народів менших і несаможітних: я певний, що і Ви там знайдете те, що все ще припадає у Ваших відносинах. Бажаю Вам всього найкращого. Т. Г. Масарик. 10. 10. 96».⁵

Подарована Т. Масариком книга спричинилася до появи в 1901 році франкового перекладу творів Карела Гавлічека Боровського з присвятою Т. Масарикові такого змісту: «Високоповажному професору Т. Г. Масарику на доказ щирої прихильності присвячує перекладач».⁶

Характерно, що видавці 50-томного видання творів Івана Франка подали в передмові до творів К. Гавлічека Боровського його життєпис. Проте ні в передмові, ні в коментарях жодним словом не згадали Т. Масарика, завдяки якому це видання з'явилося на світ. Та, зрештою, це зрозуміло, укладачі не могли вийти за межі ідеологічних приписів, за якими Т. Масарикові — творцеві чеської державності не було місця у марксистсько-ленінській ідеології.

Адресуючи Т. Масарикові своє вступне слово до поезій К. Гавлічека Боровського, І. Франко писав: «Книжка, яку я оце опускаю у світ, осмілюючись покласти на її чолі Ваше шановне ім'я, Вам у значній мірі завдячує своє закінчення і появу на світ. Ваша прегарна книжка про Гавлічека (Karel Havlicek. Snahy a tuzby politickeho probuzeni. V Praze 1896) в зв'язку з Вашими давнішими працями «Ceska otazka» і «Nase पुनेjší krise» вияснила мені велике значення Гавлічека для розвою чеського народу, навчила мене шанувати і подивляти політичного діяча та борця там, де я досі любив і подивляв поета».⁷

Звертаючись до чеського приятеля, І. Франко говорив, що та дійсність, проти якої скерував свої стріли К. Гавлічек Боровський, і досі не стратила свого жала, хоча потрохи і змінила форму. Отже, ті стріли, які впали на долю чеського поета, передчасно звели його в могилу, падатимуть і не перекладача та популяризатора його творчості. Проте, вовка бояться — у ліс не йти. І при цьому, звертаючись до Т. Масарика, І. Франко писав: «Найголовніше, що впливає з праць Т. Масарика, це думка, що розвій національності мусить йти невідлучно з розвитком свободи думок і свободи політичної, що голосити себе поступовцем, радикалом чи соціалістом і рівночасно ігнорувати або дусити розвій якої-небудь національності для якихось «вищих, загальніших ідеалів», значить завдавати брехню тій поступовості, тому радикалізмові чи соціалізмові, що нація, котра в ім'я чи то державних чи якихось інших інтересів гнобить, дусить та спиняє в свободнім розвою другу націю, копає гріб сама собі і тій державі, якій ніби має служити те гноблення».⁸

4 Див: Franko I. Moje styky z Masarykem // T.G.Masarykovi k 60. narozeninám. — Прага, 1930. — С. 15.

5 Див: Franko I. Moje styky z Masarykem // T.G.Masarykovi k 60. narozeninám. — Прага, 1930. — С. 16.

6 К. Гавлічек Боровський. Вибір поезій. — Львів, 1901. — С. III.

7 Там само. — С. V.

8 К. Гавлічек Боровський. Вибір поезій.

Український переклад К. Гавлічка Боровського, який був «щасливий на руку», оскільки уникнув поліцейської конфіскації, зіграв свою роль і в інших слов'янських країнах, де досі майже не знали Гавлічка.

Таким чином, І. Франко своїм перекладом творів Гавлічка Боровського віддавав данину професорові Т. Масарику, який спричинився до його зацікавлення творчістю великого чеського будителя. Такий підхід І. Франка ще раз продемонстрував, що для українського письменника служіння своєму народові — одна з найважливіших передумов творення державності.

Одним із методів боротьби за утвердження своєї державності є парламентарна боротьба. Але, якщо І. Франкові через різноманітні виборчі махінації не вдалося здобути посольського мандата, то Тома Масарик здобув цей мандат. Саме як посол до австрійського парламенту, Т. Масарик добре знав становище українців у габсбурзькій губернії. Крім того, він добре розумів те невідрадне становище, в якому опинилися українці в Росії.

У відомій парламентарній промові 1908 року Т. Масарик згадав про перекладені І. Франком твори К. Гавлічка Боровського: «Ви — звертався чеський політик до української парламентарної делегації — любите нашого Гавлічка, і ваш знаменитий письменник Франко переклав Вам частину Гавлічка. Дозвольте ж мені цитувати із Гавлічка гасло, яке я часто мушу нагадувати моїм землякам. Він сказав: «Давніше патріоти вмирали для добра свого народу. Ми будемо жити і працювати для свого народу! ..»

Особливо близькими українські справи стали Масарикові як професорові Карлового університету у Празі. Значна частина студентів Львівського університету після відомих подій у 1901 році подалася до Праги. Один із тих студентів, пізніше чільний діяч українського суспільного життя, голова Львівської «Прогресу» (1932-1939) Іван Брик потім писав про професора Масарика: «Великий цей вчений, політик, філософ був для нас чимось надзвичайним, ми не були при звичайні до таких професорів. Кожне його слово падало глибоко в наші серця. Ми зазрили студентам-чехам такого професора і на його виклад ходили

таким б'ючим серцем і сіяючими очима, немов магометани до Мекки».⁹

Особливо до душі українським студентам припали важливі положення позитивістської філософії Т. Масарика, в якій важливе місце відводилося релігійно-етичним проблемам. Саме ця філософська система привела до глибокого розуміння Т. Масариком не тільки проблем чеського національного відродження, а й тогочасного політичного та культурного життя українців.

Гарячий захист Т. Масариком українського населення Галичини викликав захоплення серед усіх чесних людей. Ще в праці «Ceska otazka» Т. Масарик наводив широковідомі слова Гердера про Україну: «Україна стане новою Грецією. Гарне підсоння цього народу, весела його вдача і музикальна талановитість, родюча земля і т.д. колись прокинуться і з цих різних малих, диких народів, як колись було у Греків, повстане народ освічений, кордон якого поширяться аж до Чорного моря, а звідти охоплять цілий світ».

Саме Т. Масарикові судилося стати творцем чеської незалежності і вести цю незалежність протягом майже двох десятиліть. І. Франко своїм життям, своєю діяльністю вів український народ до своєї державності. Хоча смерть у 1916 році обірвала цю мрію. Державну незалежність України відстоювали учні І. Франка, його соратники, зокрема М. Грушевський. І коли після того, коли впала державна незалежність України, наші політичні лідери опинилися на еміграції, то саме Т. Масарик зробив усе, щоб справа, за яку боровся великий І. Франко, не пропала. І мова не тільки про те, що саме Т. Масарик примістив у Празі всі емігрантські інституції, в тому числі Український Вільний Університет, Високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українську Господарську академію в Подєбрадах, а й про те, що Т. Масарик мріяв про «братерство нове слов'янських народів», в якому б і українському народові жилося добре.

Минуть роки, десятиліття, століття, але в пантеоні найвидатніших діячів слов'янського світу негаснучими зірками світлтимуть імена І. Франка та М. Масарика.

⁹ Цит. За кн.. Борковський О. Масарик. — Подєбради, 1930. - С. 119.

Подаємо в українському перекладі спогад Івана Франка «Мої зустрічі з Томашем Масариком». Спогад Івана Франка вперше опублікований у 1911 році, потім був передрукований у 1926 році у збірнику, присвяченому 75-річчю Т. Масарика. У 1929 році український філолог Григорій Омельченко перевидав у Празі переклади І. Франка з поезії Гавлічека Боров-

ського, куди включені і спогади І. Франка про Т. Масарика. У збірнику «Зв'язки Івана Франка з чехами і словаками» (Братислава, 1957) М. Молнар і М. Мундяк подали спогад в оригіналі чеською мовою, з якої і зроблено цей переклад.

Михайло Гнатюк

SEMINÁŘ V BRNĚ: NOVÉ PŘÍSTUPY VE FILOLOGII

Dne 27. září 2012 pořádal Ústav slavistiky FF MU a jeho Seminář filologicko-areálových studií ve spolupráci s Českou asociací slavistů a přípravným výborem Mezinárodní asociace slavistů v rámci rozvojového programu mezi-univerzitní spolupráce mezinárodní vědecký seminář *Mezinárodní asociace slavistů a nové postupy v metodologii a metodice filologie (Международная ассоциация славистов и новые приемы в методологии и методике филологии)*. Byla to v pořadí již druhá akce tohoto druhu: první se konala porada v Brně ve dnech 26.–27. října 2011) s názvem *Международная славистика – проблемы общественной позиции, организации и методологии*, na níž vystoupili mimo jiné Lucjan Suchanek a Hanna Kowalska-Stus (Krakov), Bogusław Zieliński (Poznań), Mária Bátorová (Bratislava), Miloš Zelenka (České Budějovice), autor této zprávy aj.

Klíčový koncepční materiál *Кризис славистики и возможные пути его преодоления посредством международных научных проектов (Памятная записка)* zaslal jednání Petar Bunjak (Bělehrad), který syntetizoval své diskuse se zesnulým předsedou Srbské asociace slavistů Bogoljubem Stankovićem. Z tehdejšího jednání vyplynulo i společné prohlášení deklarující založení Mezinárodní asociace slavistů jako komplementární slavistické organizace koncentrující badatelskou síť a věcnou databázi projektů (Materiály obsahuje supplementum časopis-

su *Novaja rusistika* 2012, přístupné na www stránkách Ústavu slavistiky FF MU).

Druhé setkání, jehož se zúčastnili dokto-randi Ústavu slavistiky, se soustředilo na spolupráci univerzit a realizaci ideje mezinárodní spolupráce univerzitní slavistiky. Po zahájení promluvil Petar Bunjak (Bělehrad) na téma *Мероприятия Славистического общества Сербии по международному научному сотрудничеству и возможности их включения в деятельность МАС*, Libor Pavera (Bielsko-Biala) přednesl referát *Postmoderní „vše dovoleno“ a klady i zá-pory hesla ve vědě o literatuře (na příkladu jednoho slovníku)*, Lucjan Suchanek promluvil na téma *Методы исследования в россиеведении*, Božena a Emil Tokarzovi uváděli problém *Komunikacija międzykulturowa jako przyszość slawistyki*, Josef Šaur informoval o evropských programech Ústavu slavistiky, Dorota Chłopek poučeně referovala na téma *Kognitywizm w glottodydaktyce*, autor těchto řádků promluvil o dvou okruzích, a to *Проблематика международных организаций славистов и научная жизнь / Problematika vývojového paradigmatu literatury (především na příkladu slovanských literatury ruské literatury)*.

Diskuse byla většinou průběžná, ale i generální. Projekt širší mezinárodní spolupráce bude pokračovat, realizační etapy byly projednány a odborná veřejnost o nich bude včas informována.

Ivo Pospíšil